

درس نامه‌ی درس سوم

فعل

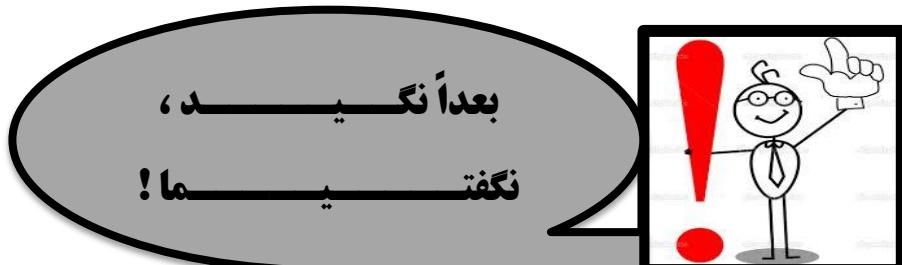
فعل کلمه‌ای است که انجام گرفتن کاری یا نسبت دادن حالتی را در زمان خاص با شخص خاص بیان می‌کند.
مانند: جوان و نوجوان، چشم‌های جوشان نیرو و استعداد است.

ز ۴ ک ۳: مهم ترین جزء جمله، فعل است و بخش اصلی معنای جمله و انتقال دهنده‌ی پیام می‌باشد.

در درس قبل با بن فعل (ماضی و مضارع) آشنا شدید. اکنون به آشنا کردن شما با انواع فعل ماضی، مضارع، آینده، امر، دعایی و نهی و نفی و شناسه‌های آنها می‌پردازیم.

شناسه

شخص فعل جزء تغییر پذیر فعل است که دلالت بر شخص جمع و مفرد دارد.
شناسه‌ها شش تا هستند که در ساختهای گوناگون فعل به کار می‌روند.

- فعل توسط یک نفر یا بیش تر از یک نفر انجام می‌گیرد.
- در شناسه‌ی ماضی، سوم شخص فعل ماضی، شناسه ندارد و علامت آن (\emptyset)، اما در شناسه‌های مضارع سوم شخص (—د) می‌باشد.

شناسه‌های فعل ماضی	
اول شخص جمع —یم	اول شخص مفرد —م
دوم شخص جمع —ید	دوم شخص مفرد —ی
سوم شخص جمع —ند	سوم شخص مفرد — \emptyset

شناسه های فعل مضارع

اول شخص جمع — يم	اول شخص مفرد — م
دوم شخص جمع — يد	دوم شخص مفرد — ي
سوم شخص جمع — ند	سوم شخص مفرد — د

۳. بعضی از افعال سوم شخص هستند که هم در زمان حال و هم در زمان گذشته کاربرد دارند. شخص این فعل ها، هم مفرد و هم جمع است. به این افعال، فعل های دوزمانه و دو شخصه می گویند

مانند: مریم دیروز در حیاط مدرسه می دوید.

$\left\{ \begin{array}{l} \text{زمان: گذشته} \\ \text{شخص: او} \end{array} \right.$

شما حالا در حیاط مدرسه می دوید.

$\left\{ \begin{array}{l} \text{زمان: حال} \\ \text{شخص: شما} \end{array} \right.$

بعضی از این فعل ها عبارتند از: می خرید - می پرید - می نوشید - می کشید - می پوشید - می ترسد - می پرسید - می جوید - می غلتید و

زمان فعل ها

انواع فعل ماضی	روش ساخت
ماضی ساده	بن ماضی + شناسه ها مانند: رفتم - رفتی - رفت - رفتم - رفته بودیم - رفته بودید - رفته بودند
ماضی استمراری	می + بن ماضی + شناسه ها مانند: می رفتم - می رفتی - می رفت - می رفتم - می رفته بودیم - می رفته بودید - می رفته بودند
ماضی بعید	بن ماضی + ه (صفت مفعولی) + بود + شناسه ها مانند: رفته بودم - رفته بودی - رفته بود - رفته بودیم - رفته بودید - رفته بودند
ماضی التزامی	بن ماضی + ه (صفت مفعولی) + باش + شناسه ها مانند: رفته باشم - رفته باشی - رفته باشد - رفته باشیم - رفته باشید - رفته باشند
ماضی نقلی	بن ماضی + ه (صفت مفعولی) + (ام - ای - است - ایم - اید - اند) مانند: رفته ام - رفته ای - رفته است - رفته ایم - رفته اید - رفته اند

ماضی مستمر
(ملموس)

داشت + شناسه ها + ماضی استمراری فعل اصلی
مانند: داشتم می رفتم - داشتی می رفتی - داشت می رفت
داشتم می رفتم - داشتید می رفتید - داشتند می رفتد

توجه!

ممکن است بین دو قسمت فعل ماضی مستمر فاصله بیفتند و جمله بباید ولی باز هم ماضی مستمر است.

مثال: داشتم غذا می خوردم که ناگهان دوستم آمد.

انواع فعل مضارع

مضارع اخباری

می + بن مضارع + شناسه ها

مانند: می روم - می رود - می رویم - می روید - می روند

مضارع التزامی

بـ + بن مضارع + شناسه ها

مانند: بروم - بروی - ببرود - ببرویم - ببروید - ببروند

مضارع مستمر (ملموس)

دار + شناسه ها + مضارع اخباری فعل اصلی

مانند: دارم می روم - داری می روی - دارد می رود

داریم می رویم - دارید می روید - دارند می روند

فعل آینده

فعلی که در زمان آینده انجام شود.

طریقه‌ی ساخت: خواه + شناسه ها + بن ماضی

مانند: خواهم رفت - خواهد رفت - خواهیم رفت - خواهید رفت - خواهند رفت

۱. فعل آینده فقط از بن ماضی ساخته می شود.

۲. اگر (نـ) بر سر این فعل ها بباید، آینده‌ی منفی ساخته می شود.

مانند: نخواهم رفت - نخواهد رفت - نخواهیم رفت - نخواهید رفت - نخواهند رفت

فعل امر

فعل امر بر انجام کاری دلالت می کند و حالت دستوری یا خواهشی مثبت دارد.

- طريقه‌ی ساخت فعل امر به دو صورت است:
- { ۱. دوم شخص مفرد که بدون شناسه است.
 - ب- + بن مضارع مانند: برو، بخوان
 - ۲. دوم شخص جمع که با شناسه است.
 - ب- + بن مضارع + ید مانند: بروید، بخوانید

ن ۴ ک ۳: گاهی در شعر یا نثر قدیم، نشانه (ب-) از اول فعل امر حذف می شود. مانند: رو، خوان

فعل نه

امر منفی و بازداشتمن از کاری

- طريقه‌ی ساخت:
- { ۱. دوم شخص مفرد —————ن- + بن مضارع مانند: نرو
 - ۲. دوم شخص جمع —————ن-+ بن مضارع + ید مانند: نروید

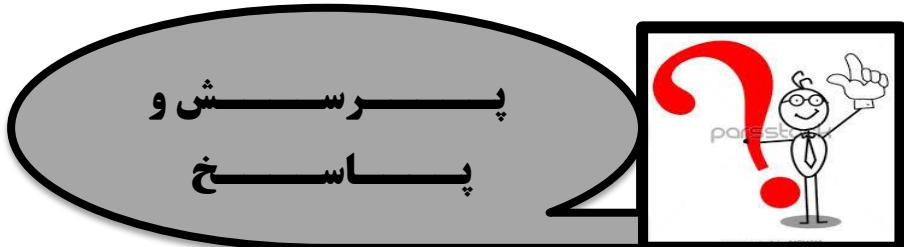
فعل نه

بازداشته شدن فرد از کاری، ممکن است آن کار انجام شود یا نشود.

طريقه‌ی ساخت: ن- + مضارع اخباری مانند: نمی‌رود، نمی‌رویم

فعل دعایی

حالت دعا بر فرد یا افرادی را دارد. مانند: بُوَد ← باد، بُوَدَا / باشد ← باد / گُند ← کناد

۱. در متن زیر فعل ها را مشخص کنید.

می گویند، اسکندر در اثنای سفر به شهری رسید و از گورستان عبور کرد. سنگ مزارها را می خواند و به حیرت فرو رفت؛ زیرا مدت حیات صاحبان قبور که بر روی سنگ ها حک شده بود، هیچ کدام از ده سال تجاوز نمی کرد. یکی از بزرگان شهر را پیش خواند. به او گفت: «شهری به این صفا، با هوا خوب و گوارا، چرا زندگی مردمش چنین کوتاه است؟»

آن مرد بزرگ پاسخ داد: «ما زندگی را به نظر دیگر می نگریم، زندگی به خوردن و خفتن و راه رفتن نیست!»

۲. در عبارات زیر انواع فعل ماضی و مضارع را پیداکنید.

- همه‌ی آنچه در تحلیل‌های دشمنان این ملت و این کشور به عنوان نقطه‌ی مرکزی مشاهده می‌شود.
- متخصصان دانشمندان جهانی مجبور شده‌اند؛ اعتراف کنند که جوانان ما با پشتونه‌ی ایمان و همت و غیرت، توانسته‌اند استعداد جوشان و پنهان خود را آشکار کنند.

- وقتی جوان‌های ما خرمشهر را باز پس گرفته بودند، اوایل ریاست جمهوری بندۀ بود.
- این ملت باید به وجود این همه جوان، این همه استعداد و این همه دل پاک و نورانی بیالد.
- کژال، صورت می‌خراسید زار می‌زد و می‌دوید.
- داشتم می‌رفتم که ناگهان دوستم را دیدم.

تا ابد سبز سبز خواهم ماند گفت: باغی بزرگ خواهم شد

۳. در ایيات و عبارات زیر، فعل امر، دعایی، نهی و نفی را مشخص کنید.

- هر که این آتش ندارد نیست باد آتش است این بانگ و نای و نیست باد
- رو که در خانه‌ی خود بسته ایم.
- زهرا به خیابان نمی‌رود.
- باز او مرا مونس جان باش
- زهرا به بازار نرو

۴. از مصدرهای زیر فعل خواسته شده را بنویسید.

ماضی استمراری	دوم شخص مفرد	رسیدن
ماضی ساده	اول شخص جمع	شنیدن
ماضی بعید	اول شخص مفرد	بوییدن
ماضی التزامی	سوم شخص جمع	خندیدن

	ماضی نقلی	دوم شخص جمع	خواندن
	ماضی مستمر	سوم شخص مفرد	پوشیدن
	مضارع اخباری	سوم شخص جمع	نشاندن
	مضارع التزامی	دوم شخص مفرد	دیدن
	مستقبل	اول شخص جمع	رفتن

ساختهای فعل

❖ **فعل ساده** : یک قسمت معنا دار دارد . مانند : رفت ، آمد و ...

❖ **فعل غیر ساده**] ۱. فعل پیشوندی : مانند : باز آمد – فرو رفت – برگشت – ورافتاد

۲. فعل مرکب : از دو قسمت معنادار درست شده است . مانند : مطالعه کرد – زمین خورد –

چشم پوشید – ایمان آورد و

ز ۴ ک ت : پیشوندهای فعل ساز : باز – بر – فرو – ور – در و ...

❖ **راه تشخیص فعل ساده از مرکب**

اگر بین دو کلمه‌ی آخر جمله حرف (را) بیاوریم و معنی بددهد فعل ساده است و اگر معنی درست نباشد مرکب است .

مانند : زهرا زمین خورد _____ زهرا غذا را خورد . : چون معنی نمی دهد فعل مرکب است .

زهرا غذا خورد _____ زهرا غذا را خورد : چون معنی میدهد فعل ساده است .

آیا می دانستید:

- برخی فعل های مرکب را عبارت های کنایی تشکیل می دهند . مانند : او از خواسته هایش چشم پوشید .
او هیچ وقت دست از پا خطا نمی کند .
- انواع فعل های ماضی ، مضارع ، مستقبل ، جزء فعل های ساده هستند .

تیرین

❖ در عبارات زیر ساختمان فعل را مشخص کنید .
من به کارهای او ایمان آوردم .

جامعه‌ی ما بحمدالله از میلیون‌ها جوان دختر و پسر برخوردار است .
در برخی مطبوعات یا رسانه‌ها از انحراف نسل جوان سخن می‌گویند .
آینده با حرف ساخته نمی‌شود .
دانش آموز خوب ، درس می‌خواند .

صفت

به کلمه‌ای که حالت ، مقدار و یا یکی از ویژگی‌های اسم را بیان کند و یا توضیحی درباره‌ی آن دهد ، صفت می‌گویند .

❖ ترکیب وصفي

به اسم + صفت ، می‌گویند . مانند : دختر زیبا
ن کتھ : به اسم قبل از صفت ، موصوف می‌گویند .

❖ ترکیب اضافي

به اسم + اسم ، می‌گویند . مانند : کتاب زهراء
ن کتھ : در ترکیب اضافی به اسم اول مضاف و به اسم دوم مضاف‌الیه می‌گویند .

❖ راه تشخیص ترکیب وصفي از اضافي

- ۱) به صفت تر و ترین اضافه کنیم . مانند : زیباتر ، زیباترین
- ۲) بین موصوف و صفت (—) را برداشته (ی) اضافه می‌کنیم . مانند : دختری زیبا
- ۳) ابتدای ترکیب «این» و آخر ترکیب «است» اضافه کرده و (—) را بین موصوف و صفت برداریم .
مانند : این دختر زیبا است .

- ۴) بین موصوف و صفت «بسیار» و «خیلی» اضافه می‌کنیم . مانند : دختر بسیار زیبا

ن کتھ : در هر ترکیب وصفي همیشه صفت به صورت مفرد می‌آید ولی موصوف می‌تواند مفرد یا جمع بیاید . مانند : دانش آموز زرنگ

❖ ترکیب وصفي مقلوب

گاهی جای اسم و صفت (موصوف و صفت) با هم عوض می‌شود و برای ما ترکیب وصفي مقلوب می‌سازند .
مانند : زن پیر : پیرزن

انواع صفت

الف) صفت بیانی	ب) صفت تعجبی	ج) صفت شمارشی	د) صفت پرسشی
ه) صفت مبهم	و) صفت اشاره		

توجه!

صفت بیانی که به چگونگی و خصوصیات اسم مانند : رنگ - جنس - شکل - قد - حجم - مقدار - ارزش و می پردازد خود به چند نوع تقسیم می شود :

۱- صفت بیانی ساده	۲- صفت بیانی لیاقت
۳- صفت بیانی مفعولی	۴- صفت بیانی فاعلی
۵- صفت بیانی نسبی	۶- صفت بیانی تفضیلی (برتر)
	۷- صفت بیانی عالی (برترین)

۱) صفت بیانی ساده : خصوصیات و ویژگی موصوف را بیان می کند .

مانند : دانش آموز زرنگ : خصوصیت و ویژگی زرنگی دانش آموز را بیان می کند .

۲) صفت بیانی لیاقت : صفتی که قابلیت موصوف را برساند .

طریقه‌ی ساخت : مصدر + (ی) مانند : دیدنی ، گفتنی ، خوردنی

۳) صفت بیانی مفعولی : صفتی که کار بر روی آن واقع شده است .

طریقه‌ی ساخت : بن ماضی + (ار) دیدار - دیده بن ماضی + ه مانند : گفتار - گفته

۴) صفت بیانی فاعلی : صفتی که موصوف خود را به شکل انجام دهنده‌ی کار تعریف می کند

طریقه‌ی ساخت : الف) بن مضارع + / مانند : پویا - شنوا - دانا - گویا

ب) بن مضارع + نده / مانند : گوینده - شنونده - خواننده

ج) بن مضارع + ان / مانند : گریان - خندان - نالان

د) بن مضارع + گر / مانند : توانگر

ه) بن ماضی + ار / مانند : خواستار

و) بن ماضی + گر / مانند : ریختگر

ز) بن ماضی + گار / مانند : آفریدگار

۵) صفت بیانی نسبی : کسی یا چیزی را به کسی یا چیزی نسبت می دهد

طريقه‌ی ساخت : اسم + ی / مانند : شیرازی

اسم + ین / مانند : زرین

اسم + انه / مانند : دخترانه

اسم + گانه / مانند : بچه گانه

اسم + ینه / مانند : زرینه

اسم + گان / مانند : مهرگان

۶) صفت بیانی تفضیلی (برتر) : صفتی است که موصوفی را در صفتی مشترک با یک یا چند موصوف دیگر می سنجد .

طريقه‌ی ساخت : صفت بیانی ساده + تر / مانند : خوب تر و زرنگ تر

۷) صفت بیانی عالی (برترین) : صفتی است که موصوفی را در صفتی مشترک با همه موصوف‌های هم جنس می سنجد .

طريقه‌ی ساخت : صفت بیانی ساده + ترین / مانند : خوب ترین و زرنگ ترین

ب) صفت تعجبی : طريقه‌ی ساخت : (چه) یا (عجب) + اسم

مانند : چه سری ! چه دمی ! عجب هوایی داره اصفهان !

ج) صفت شمارشی: طريقه‌ی ساخت (اعداد یک تا بینهایت) + اسم

مانند : سه پرنده - پنج نفر - دانش آموزششم

د) صفت پرسشی : طريقه‌ی ساخت : (کدام) ، (چند) ، (چگونه) و (چی) + اسم

مانند : کدام داستان ؟ چند دانش آموز

ه) صفت مبهم : طريقه‌ی ساخت : (بهمان) ، (فلان) ، (دگر) ، (هیچ) ، (برخی) ، (چندین) ، (هر) + اسم

مانند : هر فرد ، فلان آدم ، هیچ کس

و) صفت اشاره : طريقه‌ی ساخت : (این) ، (آن) ، (همین) ، (همان) + اسم

مانند : آن دانش آموز ، این دختر

تمرین

۱- در عبارت زیر موصوف و صفت را پیدا کنید .

به شما جوانان به عنوان فرزندان عزیز و پاره های دل این ملت ... می گوییم
دشمنان این ملت می کوشند که این نسل جوان و پرشور و آینده ساز را از راه های مختلف برای ساختن ایران آباد
و آزاد و مؤمن و پاکیزه ای آینده ، ناتوان کنند .

۲- در ترکیب های زیر انواع صفت را پیدا کنید .

گفته ای امام :

کشور ساختنی :

جوان مؤمن :

مهربان ترین مردم :

فرصت خوبتر:

چشمہ ای جوشان :

چهار جوان پویا :

فلان ارتش:

چه کشور خوبی !:

آن ملت غیور:

نکته ای دوم درس سوم *

زبان و ادبیات

به این اندرز خردمندانه توجه کنید : (تا انسان سخن نگوید ، عیب های شخصیتی و نقاط ضعفتش را نخواهد فهمید .
حالا به این کلام سعدی توجه کنید : (زبان در دهان ای خردمند چیست ؟ / کلید در گنج صاحب هنر

چو در بسته باشد چه داند کسی / که جوهر فروش است یا پیله ور)

با مقایسه ای این دو عبارت ، می توان گفت که هر دو یک مقصود دارند ؛ هر دو درباره ای کم سخنی سفارش
می کنند ولی در عبارت نخست ، آن چه مورد توجه قرار میگیرد ، پیام است . حال آنکه عبارت دوم ، علاوه بر پیام
شکل و شیوه ای بیان هم توجه خواننده یا شنونده را به خود جلب می کند .

توجه !

- عبارت نخست یک عبارت زبانی است و عبارت دوم یک عبارت ادبی .
- هر گاه نویسنده قصد داشته باشد علاوه بر رساندن پیام ، احساس لذت و خوشی را به خواننده منتقل کند ،
از زبان ادبی استفاده می کند
- در عبارت های زبانی ، از کلمات و جملات ساده استفاده می شود تا مقصود نویسنده به راحتی به خواننده
منتقل شود . ولی در عبارت های ادبی ، از آرایه های ادبی (تشییه ، تشخیص ، تضاد ، مراعات النظیر ، ضرب
المثل و ..) استفاده می شود و به علاوه واژگانی خوش تراش و خوش آهنگ نیز به کار می رود .

➤ هر گاه بخواهیم مقصود خود را بیان کنیم ، از (زبان) استفاده می کنیم اما وقتی بخواهیم همان مقصود و منظور را زیباتر و تأثیر گذارتر بگوییم ، از (ادبیات) استفاده می کنیم .

تعریف

۱- در کدام یک از جمله ها و عبارت های زیر ، زبان یا ادبیات ، استفاده شده است ؟

- در یکی از سال های نوجوانی که کنجکاوی و خستگی ناپذیری داشتم ، برای فرا گرفتن و فهمیدن و به ویژه برای کشف کردن ، سری به طبیعت روستا زدم .
- کودکان پر نشاط ، گل بوته ها و نوجوانان امیدوار ذرت ها در گوش نسیم آمین می گفتند .

۲- با توجه به نمونه های آورده شده ، جمله های زبانی زیر را به جمله های ادبی تبدیل و باز نویسی کنید .

مثال : باد می وزد و درختان حرکت می کنند . (زبانی)

درختان دست به دعا برداشتند . (ادبی)

▪ باران بارید . (جمله ای زبانی)

▪ آسمان گریست . (جمله ای ادبی)

▪ یک قطره شبنم از روی برگ چکید .

▪ هنگام طلوع خورشید آسمان را نگاه کردم .

نکته املایی

در نوشتن املا به نحوه‌ی تلفظ و مطابقت آن با شکل نوشتاری دقت شود.

پس از پایان املا، متن را یک بار مرور کنید.

تمرین

- ۱- با توجه به معنی و مفهوم جمله، گزینه‌ی صحیح را انتخاب کنید.
 - این‌ها چرا و پاکدامنی و پارسایی جوانان را نمی‌بینند. (صلاح – صلاح)
 - بحمدالله برخورداری از میلیون‌ها جوان دختر و پسر افتخار برای ملت ماست. (مایع – مایه)
- ۲- در هر جمله، املای درست را انتخاب کنید و دور آن خط بکشید.
 - جوان و نوجوان، چشم‌های جوشان نیرو و (استعداد – استعداد) است.
 - جوانان و نوجوانان ما اهل فکر کردن، دریافتمن و (تلهلیل – تحلیل) کردن هستند.
 - اما به (رقم – رغم) تلاش‌های دشمنان، واقعیت عکس این است.
 - (متخصصان – متخصصان) و دانشمندان جهانی مجبور شدند؛ اعتراف کنند که جوانان مaba پشتونه‌ی ایمان (همت – حمت) و غیرت، توانسته‌اند استعداد جوشان و پنهان خود را آشکار کنند.

نکته‌ی نگارشی

تصویر نویسی

در تصویر نویسی، دقت و توجه لازم به جزئیات تصاویر (رنگ – شکل – اندازه – جهت – نور و لطفت و ...) است تا بتوان از دل تصاویر موضوعاتی را مشخص و سپس از بین موضوعات مشخص شده یک موضوع را انتخاب کرد.

علاقه مندی به موضوع هم در نوشته مؤثر است.

گاهی لازم است در ارتباط با تصاویر یا موضوع شنیداری، صدای ای را در ذهن مجسم کرد و درباره‌ی آن چند بند نوشت.

باید توجه داشت جزئیاتی را که در تصویر دیده ایم و یا در صدا شنیده ام را در نوشته‌ی خود بیاوریم. فراموش نکنید که علائم نگارشی را هم به صورت مناسب و صحیح در نوشته‌های خود به کار ببریم.

درس نویسی

به عبارات زیر توجه کنید:

- الف) معلم نگارش زهرا را صدا زد و از او خواست ، نوشته اش را بخواند .
ب) معلم نگارش ، زهرا را صدا زد و از آن خواست ، نوشته اش را بخواند .
جمله (الف) صحیح است . ضمیر (آن) معمولاً برای اشیا به کار می رود و گاهی در حالت جمع به جای اشخاص هم می آید .
مانند : دانش آموزان امروز به مدرسه نیامدند ، آن ها به گردش علمی رفتند .

تمرین

جمله های زیر را ویرایش کنید .

- مربی ، دستیارش را صدا زد از آن خواست ، بچه ها را برای تمرین آماده کند .

- این دوچرخه را دوست دارم ؛ زیرا او دوچرخه‌ی دوران کودکی من است .

نکته از شعر راز شکوفایی

کلمات متراffد (هم معنی)

علت وجود واژه های هم معنی یا متراffد در زبان فارسی چیست ؟

تعداد زیادی از کلمات موجود در زبان فارسی از زبان فارسی دیگر ، به ویژه زبان عربی وارد زبان فارسی شده اند علاوه بر این بعضی از واژه ها هم ، از زبان فارسی قدیم ، وارد زبان امروزی شده که لازم است معنی آنها را بدانیم و در نوشته و سخن خود به کار ببریم .

گاهی در زبان فارسی ، برای یک مفهوم ، چند واژه‌ی نزدیک به هم وجود دارد ؛ مانند : رسما ، روشن ، آشکار شناخت این واژه ها و معنی آن ها ، ما را در سخن گفتن و نوشتن توانا می کند . پس سعی کنیم اگر برای یک واژه چند معنی آمده ، همه‌ی آنها را یاد بگیریم تا هنگام نوشتن ، واژه های زیادی در ذهن داشته باشیم و هر کدام را در جایگاه خاص خود به کار ببریم .

تمرین

۱- در هر جمله برای واژه‌ی نوشته شده ، یک متراffد پیدا کنید و در جای خالی بنویسید .

- اعتراض : من روی حرف خود اصرار می کنم / در مثنوی و در غزل اقرار می کنم
- متعال : خداوند بزرگ و بلند مرتبه را به خاطر این نعمت سپاس گزاریم .
- کج روی : خوشبختانه در پیشبرد این هدف ، انحراف بزرگی رخ نداد و همه چیز قابل جبران است .

